

XXVII Интернационални научни скуп
Стратегијски менаџмент
 и системи подршке одлучивању
 у стратегијском менаџменту
SM2022

Subotica (Srbija), 20. Maj 2022. godine

Марија Јерemiћ
 Универзитет у Новом Саду,
 Економски факултет у Суботици
 Суботица, Република Србија
 marija.jeremic@ef.uns.ac.rs

Бојан Матковски
 Универзитет у Новом Саду,
 Економски факултет у Суботици
 Суботица, Република Србија
 bojan.matkovski@ef.uns.ac.rs

Драган Иванишевић
 Универзитет у Новом Саду,
 Економски факултет у Суботици
 Суботица, Република Србија
 d.ivanisevic1@gmail.com

ПОТЕНЦИЈАЛИ ИЗВОЗА ЈАБУКА ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Апстракт: Србија представља значајног произвођача воћа у региону. Најзначајније воћне врсте са аспекта површина и остварене вредности производње су шљива и јабука. Такође, када је реч о извозу воћа, са аспекта вредности извоза јабука је друга воћна врста по значају, након малине. Са аспекта регионалне структуре извоза најзначајније тржиште за извоз јабуке је тржиште Руске Федерације на које се у последњих 5 година у просеку извозило 85,45% од укупног извоза свеже јабуке. Поред значајних промена у производњи и извозу, тржиште ове воћне врсте карактеришу и одређени проблеми у протеклим годинама. У том правцу, циљ овог рада јесте сагледавање извозних позиција јабуке на међународном тржишту, те потенцијала и ограничења у производњи и спољнотрговинској размени. Анализиране су тенденције у производњи и спољнотрговинској размени, а сагледане су и откривене компаративне предности путем одговарајуће методологије. Имајући у виду да јабука представља значајан извозни производ и да извоз јабуке, нарочито на руско тржиште, представља покретач развоја производње може се закључити да развој производње јабуке представља шансу за развој економије региона у којима је производња јабуке сконцентрисана, али и за развој целокупне економије Републике Србије.
Кључне речи: јабука, извоз, Србија, компаративне предности.

POTENTIALS OF APPLE EXPORTS FROM THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: Serbia is a significant fruit producer in the region. The most important fruit species from the aspect of areas and realized production values are plums and apples. Also, from the aspect of the value of exports, apple is the second most important fruit product, after raspberries. The most important market for apple exports is the market of the Russian Federation, to which 85,45% of the total export of fresh apples has been exported on average in the last five years. Beside significant changes in production and exports, the domestic apple market is also characterized by certain problems in recent years. In that direction, this paper aims to consider the export positions of apples on the international market and the potential and limitations in production and foreign trade. Tendencies in production and foreign trade were analyzed and revealed comparative advantages were considered through an appropriate methodology. Having in mind that apple is a significant export product and that apple export, especially to the Russian market, is a driver of production development, it can be concluded that the development of apple production is a chance for the economic development of the region where apple production is concentrated, but also for the overall economy of Serbia.
Key words: apple, export, Serbia, comparative advantages.

1. УВОД

Србија располаже изузетно повољним климатским условима за производњу воћа (SIEPA, 2005). Воћарство представља веома важну грану пољопривредне производње (Кесеровић, Магазин, Курјаков, Дорић, Гошић, 2014), а воће је тренутно најконкурентнија група производа у Републици Србији (СЕЕДЕВ, 2017). Такође, производња воћа чини око 11% пољопривредне производње у Србији, а у структури извоза пољопривредних производа воће и прерађевине од воћа учествују са 17% (Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, 2014). У 2018.

години вредност производње воћа је износила 68.815,9 милиона динара (СЕЕДЕВ, 2020). Воћарство је грана која може да донесе изузетно високу зараду и једна је од најпродуктивнијих пољопривредних грана која вишеструко надмашује рентабилност осталих пољопривредних грана (Кесеровић, 2004). Током последњих година због инвестиција у нове засаде као и у складишне капацитете воћарство у Републици Србији је модернизовано. Квалитет воћа и прерађевина од воћа произведених у Републици Србији је висок због чега су ти производи веома цењени на међународном тржишту. У случају производње малина, шљиве, вишње, купина и кајсија највећи део намењен је за прераду. С друге стране, највећи део производње јабука, брескве, трешња и боровница углавном су намењене стоној потрошњи (Кесеровић и сар., 2014).

Када је реч о производњи јабучастог воћа, у Републици Србији, јабучасте воћне врсте чине око 20% укупних површина под воћњацима, а удео производње јабучастог воћа у укупној производњи воћа износи око 25% (РЗС, 2019). Гледано појединачно, у оквиру групе јабучастог воћа, јабуке су најзначајније и по површинама и по производњи. Производња јабуке је од великог значаја за домаћу производњу и за развој прехранбене индустрије. Осим за задовољење прехранбених потреба потрошача, јабука представља значајан извозни производ Републике Србије (Ужар, Текић, Мутавић, 2019). Производња јабука је карактеристична као једна од ретких која се обавља у заштићеном простору (под противградним мрежама). Исто тако, капацитети за складиштење воћа као и технологија чувања воћа су довољне само у случају јабука (Кесеровић и сар., 2014). Међутим, упркос бројним погодностима у производњи јабуке, у Републици Србији производња јабуке још увек није развијена у довољној мери, а према Влаховић, Пушкарић, Величковић (2015) основни фактори који ограничавају интензификацију производње јабуке у Србији су:

- Застарелост значајног дела засада;
- Неповољна сортна структура засада;
- Висока инвестициона улагања по јединици производне површине (нарочито у случају када се од подизања засада иде на примену софистицираних агротехничких решења);
- Високе цене инпута који се користе у производњи;
- Константан недостатак сезонске радне снаге;
- Застарелост механизације уз још увек доста мануелних операција;
- Ниске откупне цене јабука и немогућност пласмана целокупно произведене количине;
- Нестабилност приноса по јединици произведене површине.

Извоз је важна детерминанта економског раста, али не постоји универзална теорија која прецизно дефинише које су детерминанте извоза (Ristanović, Miljković, Barjaktarević, 2019). Сходно томе, Matkovski, Zekić, Jurjević, Đokić (2021) сматрају да је утврђивање извозног потенцијала и конкурентности одређене земље или региона веома сложен задатак. Воћарство као значајна област биљне производње има велику развојну перспективу због веома повољних природних услова за успевање већине континенталних воћних врста, као и због све веће тражње воћа на домаћем и светском тржишту (Милић, Лукач-Булатовић, 2005). Према Кесеровић (2004) ниједна пољопривредна грана не може да донесе толику зараду као воћарство, а да би се максимизирали приходи према Михајловић, Пантић, Милојевић (2020) квалитет производа је од пресудног значаја, те су улагања у развој производа неопходна за постизање компаративне предности и унапређење конкурентности на тржишту.

Јабука се сматра једном од најзначајнијих воћних врста у свету и водећом воћном врстом у Европи (Клјајић, Вуковић, 2014). Kokot, Marković (2016) су у својој анализи дошли до закључка да Србија због своје климе и географског положаја има потенцијал за производњу јабуке и да успешно одговара захтевима тржишта која подразумевају продају квалитетног и здравог воћа. Значај јабуке за развој пољопривреде и комплетне привреде у Србији произилази из чињенице да је јабука по значају друга воћна врста у Србији, са израженим извозним потенцијалом (Јелочник, Ивановић, Субић, 2011). У последњих десет година производња јабуке је постала један од најатрактивнијих пољопривредних сектора за инвестирање, с обзиром на то да је извоз постао покретач нових инвестиција, промена, напретка и интензивирања производње јабуке (СЕЕДЕВ, 2017). Поред чињенице да Србија остварује компаративне предности претежно код примарних производа и производа нижег степена прераде (Вожић, Nikolić, 2017), експанзија која је остварена у производњи јабука током последње деценије према Вучићевић, Вукоје (2016) отвара нове могућности за пољопривреднике које се огледају у стварању додатне вредности производима, а Јелоћник, Subić, Kovačević (2019) тврде да овај поступак има добар утицај на диверсификацију пољопривредних активности и раст прихода од продаје на домаћем и иностраном тржишту.

Циљ рада је анализа регионалне структуре извоза и утврђивање најзначајнијих трговинских партнера у спољнотрговинској размени јабуком. Структура рада састоји се из четири сегмента. Први део односи се на увод у којем је приказан преглед литературе и у којем су анализирани предмет и циљ рада, а затим следи методологија истраживања која је сагледана у оквиру другог дела. Трећи део обухвата резултате истраживања који се односе на анализирање површина под јабуком и анализирање пољопривредних газдинстава која баве производњом јабуке. Такође, трећи сегмент обухвата и анализу производње јабука по регионима у Србији, као и анализирање регионалне структуре извоза. У оквиру истог сегмента анализирани су и компаративне предности за јабуке, док се последњи део односи на закључна разматрања.

2. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

За потребе истраживања коришћени подаци прикупљени су из електронских база података Републичког завода за статистику (РЗС), и то подаци о производњи јабуке, подаци Анкете из 2018. године, као и подаци који се односе на спољнотрговинску размену јабукама. Подаци у смислу спољнотрговинске размене се односе на методологију према Стандардној међународној трговинској класификацији (СМТК) анализа извоза и увоза јабука се односи на производе под шифром: 0574000 – Јабуке. Подаци о производњи јабуке у свету и најзначајнијим светским произвођачима су преузети са сајта Организације за храну и пољопривреду при Уједињеним нацијама (ФАОСТАТ). Анализа обухвата временски период од 2005. до 2021. године, а временски период условљен је квалитетом и доступношћу података.

Предмет истраживања је анализа компаративних предности извоза јабука из Србије на међународна тржишта. У литератури постоји велики број метода које се користе за израчунавање компаративних предности једне земље, а међу ауторима један од најзаступљенијих је Lafay Index (LFI) (Matkovski, Kalaš, Zekić, Jeremić, 2019; Ishchukova, Smutka, 2013; Ignjatijević, Čavlin, Đorđević, 2014). Овај индекс се у литератури често користи за исказивање компаративних предности на нижим нивоима агрегације, односно на нивоу одређеног сектора или производа, а успостављен је од стране аутора (Lafay, 1992):

$$LFI_j^i = 100 \left(\frac{x_j^i - m_j^i}{x_j^i + m_j^i} - \frac{\sum_{j=1}^N (x_j^i - m_j^i)}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)} \right) \frac{x_j^i + m_j^i}{\sum_{j=1}^N (x_j^i + m_j^i)}$$

где је: x – извоз, m – увоз, i – држава; j – производ; N – број анализираних производа. Када је $LFI > 0$ указује се на постојање откривених компаративних предности, а овај метод анализе пружа потпунију анализу позиција појединачних производа у оквиру спољнотрговинске размене једне земље у поређењу са другим методама (Zekić, Matkovski, Đokić, Kleut, 2016).

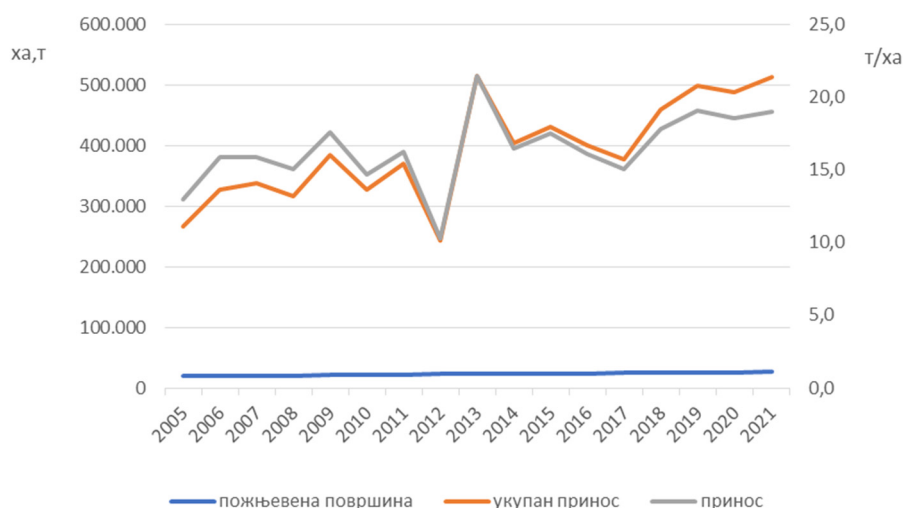
3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Производња јабука

Према обиму производње, јабука је најважнија континентална врста воћа у свету чија производња има благу тенденцију раста (Кесеровић и сар., 2014). Најзначајнији произвођач јабуке у свету је Кина са око 48% удела у укупној производњи, а затим следе Сједињене Америчке Државе, Турска и Пољска које заједно чине око 14% укупне светске производње јабуке (ФАОСТАТ, 2022). Република Србија се са уделом у укупној производњи јабука у свету од око 0,50% налази на 32. позицији. У Европи четири најзначајнија произвођача јабуке који у последње три године имају удео од 52% у укупној производњи су Пољска, Шпанија, Русија и Француска. Република Србија такође није значајан произвођач јабука ни у Европи где са уделом од 2,6% заузима 13. позицију (ФАОСТАТ, 2022).

Јабука је најзначајнија јабучаста воћна врста у Републици Србији. Према подацима РЗС (2022) у укупној производњи воћа, јабука се налази на другом месту након шљиве. Према подацима Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде (2020) најзначајнија сорта јабуке која се узгаја у Србији је Ајдаред са учешћем од 20-25% у структури производње. Међутим, у протеклих неколико година дошло је до измене сортимената и Ајдаред полако губи примат, а уводе се друге сорте у зависности од потреба тржишта, као што су Грени Смит, Златни Делишес и Јонаголд. Такође, у производњу се полако уводе и клупске сорте попут Пинк Лејди, Модии и Фуџи Кику.

Посматрајући производњу јабука у Србији (Графикон 1), у анализираном периоду, јабуке су се, у просеку, узгајале на 23,7 хиљада хектара. Најмање површине у анализираном периоду забележене су 2006. године (20.518 хектара). Укупна производња јабука у Србији се кретала у просеку око 392 хиљаде тона. Максимална производња јабуке од 516.411 тона остварена је 2013. година, а минимална производња остварена је 2012. године. Основни разлог за овакву малу производњу је била суша 2012. године.

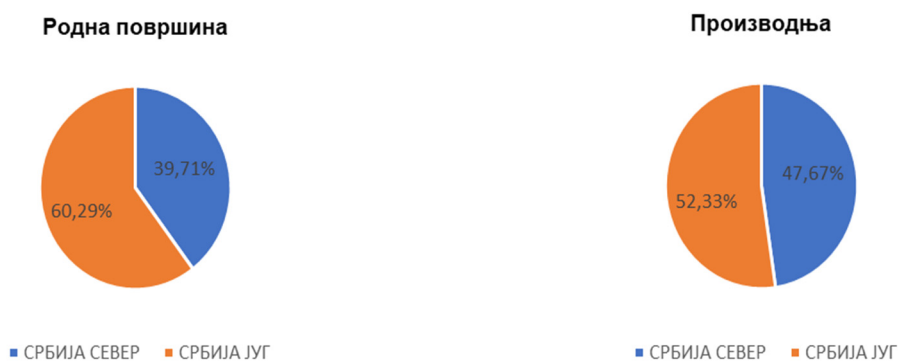
Графикон 1: Производња јабуке у Србији у периоду од 2005-2021. године

Извор: Аутори на основу Републичког завода за статистику, 2022.

Према Влаховић, Пушкарић, Величковић (2015) уколико произвођачи јабука у наредном периоду желе да буду конкурентни на домаћем и међународном тржишту неопходно је да:

- Примењују интегрални концепт производње;
- Побољшају сортимент новим, савременијим сортама;
- Користе савремене начине чувања јабука – нове УЛО хладњаче;
- Користе савремену амбалажу.

У периоду од 2005. до 2021. године посматрајући површине под јабуком по регионима, може се закључити да се већи део површина под јабукама налази у региону Србија-југ (60,29%). С друге стране, када је реч о производњи по регионима, ситуација је нешто другачија. Односно, у анализираном периоду производња јабуке је готово уједначена у оба региона (Графикон 2). Основни разлог због којег се у региону Србија север остварује готово исти обим производње као и у региону Србија југ где су сконцентрисане веће површине под јабуком, јесте због чињенице да је у Војводини производња јабука заснована на интензивном гајењу у оквиру породичних комерцијалних газдинстава на којима се остварују високи приноси (Влаховић, Пушкарић, Величковић, 2015). Односно, Војводина је регион са веома интензивном производњом, а највеће површине под јабуком налазе се у општинама Суботица (1.388 хектара), Инђија (720 хектара), Ириг (629 хектара) и други.

Графикон 2: Структура пољевене површине и производња јабуке према регионима у Србији у периоду од 2005-2021. године

Извор: Аутори на основу Републичког завода за статистику, 2022.

Према подацима Пописа пољопривреде (Анкета, 2018) у Србији се производњом воћа бави 270.847 пољопривредних газдинстава на површини од 182.874 хектара. У воћарству доминантна категорија пољопривредних газдинстава су породична пољопривредна газдинства (око 99% укупног броја газдинстава) и на располагању имају око 96% површина под воћем.

У Србији се производњом јабука бави 96.161 пољопривредних газдинстава, што чини 35,5% укупног броја газдинстава која се баве воћарством. Производња јабука у Србији обавља се на 26.680 хектара, што чини 14,59% укупних површина под воћем у Србији. Када је реч о броју пољопривредних газдинстава која се баве производњом јабука према величини коришћеног пољопривредног земљишта, доминантну групу чине газдинства која у свом власништву имају између 2 и 5 хектара пољопривредног земљишта. Тачније, према

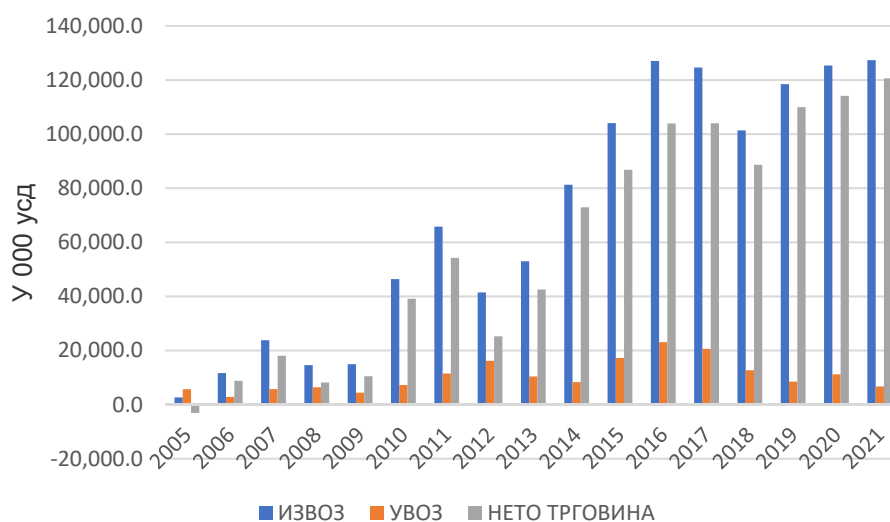
подацима Анкете из 2018. године, овој групи припада 38,18% укупног броја газдинстава (36.718 пољопривредних газдинстава) код којих се налази око 29% земљишта (РЗС, 2018). Такође, значајан број газдинстава припада и категорији који у свом власништву имају од 5 до 10 хектара (20,38%) и газдинствима која у свом власништву имају од 1 до 2 хектара (19,21%). Најмањи број газдинстава, свега 0,14%, припада категорији који у свом власништву имају више од 100 хектара, а овој групи газдинстава припада 9,62% земљишта.

До промене у структури произвођача јабуке дошло је због модернизације производње јабука као и због раста интензификације производње. Иако су још увек најдоминантнија група газдинстава, у протеклом периоду број пољопривредних газдинстава који у свом власништву имају од 2 до 5 хектара се значајно смањило, а повећао се број газдинстава која имају више од 10 хектара и која поседују УЛО хладњаче. Ова газдинства су спремнија да модернизују производњу, да уведу нове технологије и да ангажују стручна лица. Такође, све је већи број компанија које имају савремене, интензивне засаде од 30 до 250 хектара земљишта на којима се примењује савремена технологија и на којима се остварује просечан принос од 50-70 тона по хектару (Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, 2020).

С друге стране, према економској величини газдинстава, највећи број газдинстава која се баве производњом јабука припадају категорији газдинстава која остварују стандардни аутпут у вредности од 4.000 до 8.000 евра (28,27%), а затим следе газдинства која остварују стандардни аутпут у вредности од 2.000 до 4.000 евра (24,52%), газдинства са стандардним аутпутом од 8.000 до 15.000 евра (19,16%) и газдинства која остварују вредност стандардног аутпута од 0 до 2.000 евра (17,49%). Најмању групу газдинстава, (само 8 газдинстава) чине газдинства која остварује више од 3.000.000 евра стандардног аутпута, односно 0,01% укупног броја газдинстава која се баве производњом јабука (РЗС, 2018).

3.2. Спољнотрговинска размена јабуком у Републици Србији

Један од битнијих показатеља развоја пољопривреде и прехранбене индустрије земље јесте удео извоза пољопривредних производа у укупном извозу земље. Пољопривредно-прехранбени производи представљају битан део спољнотрговинске размене Србије који значајно доприноси уравнотежавању трговинског биланса земље (Матковски, Ерцег, Ђокић, Клеут, 2018). Према Матковски, Скоко (2017), многобројни трговински споразуми који су потписани у претходном периоду у великој мери олакшали су трговину пољопривредно-прехранбеним производима Србије. Према Божић, Николић (2016) Србија остварује компаративне предности у размени пољопривредно-прехранбеним производима са светом код примарних и производа ниже фазе прераде. Према подацима Републичког завода за статистику (2022), у периоду од 2005. до 2021. године расте извоз свежег воћа. Пораст извоза свежег воћа у великој мери предвођен је растом извоза јабука због релативно високе тражње на тржишту Русије након увођења санкција на релацији Русија – Европска унија. У анализираном периоду удео вредности извоза свежих јабука у укупној вредности извоза воћа је у просеку износио 38,66% што указује на чињеницу да је производња јабуке у Републици Србији извозно оријентисана.

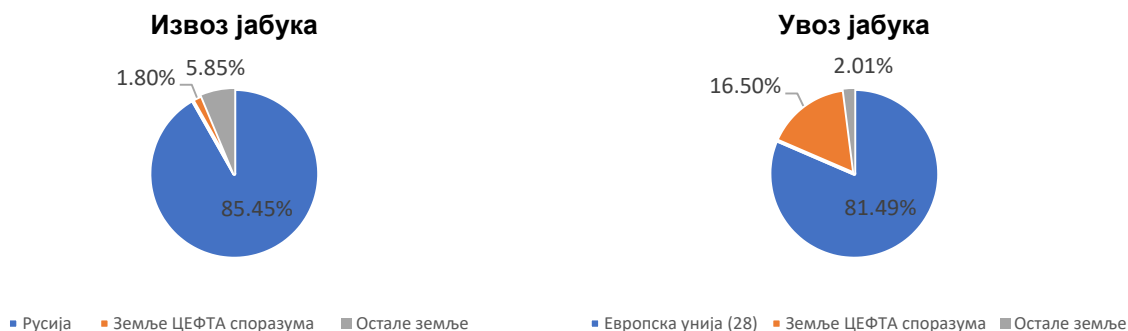
Графикон 3: Нето трговина јабуком у Србији у периоду од 2005-2021. године

Извор: Аутори на основу Републичког завода за статистику, 2022.

Однос извоза и увоза јабуке у посматраном периоду у Србији је резултирао позитивним спољно-трговинским билансом, осим у 2005. години (Графикон 3). У посматраном периоду, присутан је раст вредности извоза јабука. Наиме, вредност извоза свежих јабука је у просеку расла по изузетно високој годишњој стопи од 21,6%. У анализираном периоду највећа вредност спољнотрговинског биланса остварена је 2021. године, а најнижа, негативна вредност, 2005. године.

Од укупно произведене количине јабука највећи део се извози као свежа јабука за стону употребу, док се само занемарљиво мали део извози као сува јабука (СЕЕДЕВ, 2020). Упркос чињеници да се извозом јабука остварују веома добри резултати, Влаховић, Пушкарић, Величковић (2015) сматрају да је извоз јабука још увек недовољно организован, и да се одвија стихијски без јасно дефинисаног плана и без јасно испланираног маркетиншког плана. Такође, аутори сматрају да упркос чињеници да Србија остварује значајне вредности извоза када је у питању јабука, постоје одређени ограничавајући чиниоци који дугорочно имају негативан ефекат на извоз из Србије. Као један од најзначајнијих фактора аутори наводе високе трошкове транспорта.

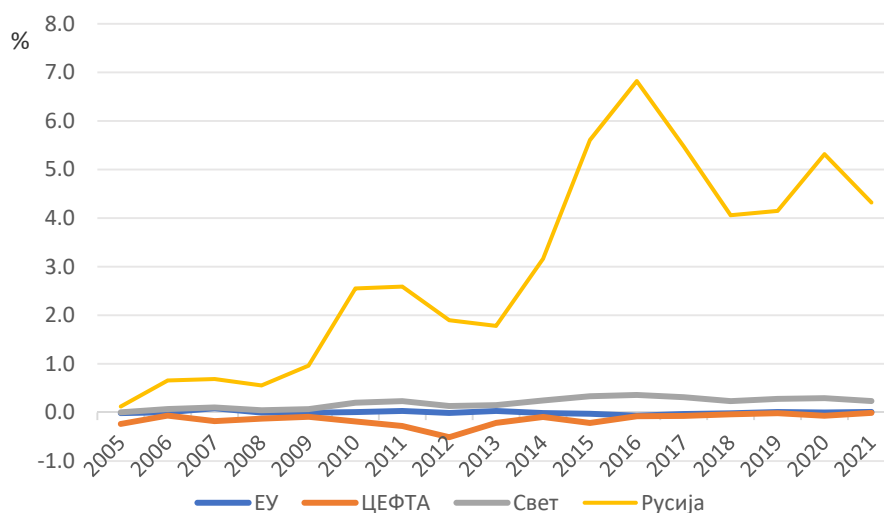
Када је реч о регионалној структури извоза јабука, извоз јабуке усмерен је у свега неколико земаља. Најзначајније тржиште за извоз јабуке из Србије је тржиште Русије где је у последњих 5 година у просеку извезено 85,45% укупне вредности извоза јабука (Графикон 4). Осим на тржиште Руске Федерације, свежа јабука се у значајно мањем износу из Србије извозила на тржиште земаља ЕУ (5,85%) и земље чланице ЦЕФТА споразума (1,80%) (Графикон 4). Гледано појединачно, у последњих пет година у ЕУ највећи увозници јабука из Србије биле су Мађарска и Велика Британија.

Графикон 4: Регионална структура извоза и увоза јабука из Србије у периоду од 2017-2021. године
Извор: Аутори на основу Републичког завода за статистику, 2022.

С друге стране, према подацима РЗС (2022) последњих пет година увоз јабуке је такође имао растући тренд (Графикон 3). Највећи део увоза јабука долазио је са тржишта земаља ЕУ (Графикон 4), а најзначајнији трговински партнер у протеклих 5 година је Пољска одакле је у просеку долазило 53,20% вредности увоза. Са аспекта увоза свежих јабука у Србију значајан трговински партнер су и земље чланице ЦЕФТА споразума одакле је у анализираном периоду у просеку долазило 16,50% вредности увоза јабука. Гледано појединачно, најзначајнији трговински партнер из земаља чланица ЦЕФТА споразума је Северна Македонија из које је у просеку увезено око 12,69%.

У циљу детерминисања нивоа компаративних предности јабука из Србије на светском тржишту, као и на тржиштима земаља ЕУ, ЦЕФТА и Русије, оцењен је LFI (Графикон 5). Анализирајући ниво откривених компаративних предности јабуке из Србије, уочава се постојање компаративних предности на светском тржишту, док на тржишту ЦЕФТА, као и на тржишту ЕУ не постоје компаративне предности у већини анализираних година. Ситуација је убедљиво најповољнија када је реч о извозу у Русију, односно највиши ниво компаративних предности, са значајном тенденцијом раста након 2013. године, Србија остварују у извозу на ово тржиште. Наиме од 2006. године Русија је најважније извозно тржиште за јабуке пореклом из Србије. Република Србија има привилегован приступ на тржиште Русије нарочито након 2015. године од када због узајамних санкција између Русије и ЕУ Србија више нема конкуренцију земаља чланица ЕУ у извозу пољопривредних производа (СЕЕДЕВ, 2020). Поред значајног раста компаративних предности након 2013. године, уочава се и пад компаративних предности 2017. године, са тенденцијом благог раста у наредним годинама (Графикон 5). Наиме, у Русији су подигнути значајни домаћи капацитети за производњу јабука, што је последично утицало на низ проблема када је реч о извозу јабуке из Србије, услед релативно ниже тражње. Ситуацију додатно компликује актуелна криза у 2022. години на релацији Русија – Украјина, што је последично довело до низа санкција од стране Европске уније. Ова кризна ситуација може имати импликације и на извоз из Србије, те је неопходно да у наредном периоду Србија проналази алтернативна тржишта. Последњих година очљив је извоз на нетрадиционална тржишта, као што су Индија, Уједињени Арапски Емирати, Саудијска Арабија, Катар, али се поставља питање трошкова извоза на ова тржишта, као и самих транспортних и логистичких могућности.

Графикон 5: Компаративне предности (LFI) за јабуке у Србији у периоду од 2005-2021. године
Извор: Аутори на основу Републичког завода за статистику, 2022.

4. ЗАКЉУЧЦИ

Република Србија има веома дугу традицију и изузетно повољне агроэколошке услове за производњу воћа. У периоду од 2005. до 2021. године производња јабуке у Србији има тенденцију раста. Највећи део површина под јабуком сконцентрисан је у региону Србија југ. С друге стране, оба региона и Србија север и Србија југ подједнако доприносе укупној производњи јабука. Упркос мањим површинама под јабуком северни регион Србије остварује висок обим производње захваљујући високо интензивним засадима јабуке у Војводини на којима се остварују високи приноси. Пољопривредно-прехранбени производи чине веома битан сегмент укупне спољнотрговинске размене Србије. После малине, према уделу у укупној вредности извоза воћа јабука представља другу по значају воћну врсту. Најзначајније извозно тржиште у протеклом периоду на којем Србија има олакшан приступ је тржиште Русије које у протеклих 5 година чини 85,45% укупног извоза јабуке. С друге стране, најзначајнија тржишта за увоз јабуке у Србију су земље чланице ЕУ и земље ЦЕФТА споразума. Тренд раста извоза јабуке је веома охрабрујући, а држава би одговарајућим мерама аграрне политике требала да стимулише нове концепте производње воћа. Како би у будућем периоду произвођачи јабуке постигли боље позиције и на другим тржиштима, а не само на тржишту Русије неопходно је удруживање произвођача који ће да користе сличну технологију производње како би на тај начин обезбедили већи обим и континуитет производње, али како би и организовано наступили на потенцијалним новим тржиштима. Такође, имајући у виду чињеницу да се највиши ниво откривених компаративних предности остварују на руском тржишту, а у складу са текућом кризом на релацији Русија – Украјина, потребно је пронаћи алтернативна тржишта. Истовремено је потребно радити на превазилажењу различитих транспортних и логистичких проблема, када је реч о извозу на нетрадиционална тржишта, а све у циљу да се искористе извозни потенцијали и у случају немогућности извоза у Русију.

ЗАХВАЛНИЦА

Истраживање спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, Програм ДИЈАСПОРА, #6406679, AgriNET.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Божић, Д., Николић, М. (2016). Обележја спољнотрговинске размене пољопривредно-прехранбених производа Србије. *Маркетинг*, 47(4), 293-304.
- Vožić, D., Nikolić, M. (2017). Serbian foreign trade and importance of agrarian sector. *Теме*, 41(3), 711-730.
- Влаховић, Б., Пушкарић, А., Величковић, С. (2015). Извоз јабуке из Републике Србије – стање и тенденције. *Агроекономика*, 44(65), 10-21.
- Вучићевић, В., Вукоје, В. (2016). Економска оправданост производње чипса од јабука. *Агроекономика*, 45(69), 79-86.
- Ignjatijević, S., Čavlin, M., Đorđević, D. (2014). Measurement of comparative advantages of processed food sector of Serbia in the increasing the export. *Economics of Agriculture*, 61(3), 677-693.

- Ishchukova, N., Smutka, L. (2013). Revealed comparative advantage of Russian agricultural exports. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 61(4), 941-952.
- Јелочник, М., Ивановић, Л., Субић, Ј. (2011). Анализа покрића варијабилних трошкова у производњи јабуке. *Школа бизниса*, 4(2), 42-49.
- Jeločnik, M., Subić, J., Kovačević, V. (2019). Competitiveness of apple processing. *Ekonomika: Međunarodni časopis za ekonomsku teoriju i praksu i društvena pitanja*, 65(4), 41-51.
- Кесеровић, З. (2004). Савремене тенденције у производњи јабуке и крушке. Задружни савез Војводине. Нови Сад
- Кесеровић, З., Магазин, Н., Курјаков, А., Дорић, М., Гошић, Ј. (2014). Воћарство. Пољопривреда у Републици Србији - Попис пољопривреде 2012. Београд: Републички завод за статистику.
- Kokot, Ž., Marković, T. (2016). Economic justification of apple storage. In D. Tomić, K. Lovre, J. Subić, M. Ševarlić (Ed.), *152nd EAAE Seminar – Emerging technologies and the development of agriculture*. (pp. 233-246). Novi Sad: Serbian Association of Agricultural Economists, Faculty of Economics in Subotica - University of Novi Sad, Institute of Agricultural Economics.
- Kljajić, N., Vuković, P. (2014). Fruit Production Analysis in Republic of Serbia in the Function of Rural Development. . In D. Cvijanović, J. Subić, A. Vasile (Ed.), *Sustainable agriculture and rural development in terms of the Republic of Serbia strategic goals realization within the Danube region – rural development and (un)limited resources*. (pp. 444-460). Belgrade: Institute of Agricultural Economics.
- Lafay, G. (1992). The measurement of revealed comparative advantages. *International Trade Modeling*. London: Chapman and Hill.
- Матковски, Б., Ерцег, В., Ђокић, Д., Клеут, Ж. (2018). Потенцијали извоза јагодастог воћа из Србије. *Агроекономика*, 47(78), 13-22.
- Матковски, Б., Скоко, М. (2017). Анализа спољнотрговинске размене воћа и поврћа у Републици Србији. *Агроекономика*, 46(74), 11-20.
- Милић, Д., Лукач-Булатовић, М. (2005). Стање и тенденције производње воћа у Србији. *Часопис за процесну технику и енергетику у пољопривреди/ПТЕП*, 9(3-4), 94-97.
- Михајловић, М., Пантић, Н., Милојевић, И. (2020). Економски аспекти конкурентности пољопривредно-прехранбене производње Републике Србије. *Агроекономика*, 49(87), 1-12.
- Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде (2020). Извештаји са тржишта. Преузето са: minpolj.gov.rs/dokumenti/izvestaji-sa-trzista/
- Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде (2014). Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014-2024. године. Преузето са: <http://www.minpolj.gov.rs/download/strategija-poljoprivrede-i-ruralnog-razvoja-republike-srbije-za-period-2014-2024-godine/>
- Matkovski, B., Zekić, S., Jurjević, Ž., Đokić, D. (2021). The agribusiness sector as a regional export opportunity: Evidence for the Vojvodina region. *International Journal of Emerging Markets*.
- Matkovski, B., Kalaš, B., Zekić, S., Jeremić, M. (2019). Agri-food competitiveness in South East Europe. *Outlook on Agriculture*, 48(4), 326-335.
- Републички завод за статистику (РЗС) (2022). База података. Преузето са: <https://data.stat.gov.rs/?caller=SDDB>
- Републички завод за статистику (РЗС) (2019). Воћарство. Анкета о структури пољопривредних газдинстава, 2018. Републички завод за статистику. Београд.
- Републички завод за статистику (РЗС) (2018). Попис пољопривреде – Анкета 2018. Преузето са: <https://data.stat.gov.rs/?caller=SDDB>
- Ristanović, V., Miljković, D., Barjaktarević, S. (2019). Export potential of Serbia in the EU. *Megatrend revija*, 16(1), 1-23.
- СЕЕДЕВ (2020). Секторска анализа производње и прераде воћа у Републици Србији.
- СЕЕДЕВ (2017). Конкурентност пољопривреде Србије. Преузето са: https://www.seedev.org/publikacije/Konkurentnost_poljoprivrede_Srbije/Konkurentnost_Srbije_Analiza.pdf
- SIEPA (2005). Fruit industry in Serbia. Преузето са: http://www.simedrofruits.com/uploads/6/3/6/9/6369570/fruit_industry_in_serbia.pdf
- Ужар, Д., Текић, Д., Мутавџић, Б. (2019). Анализа и предвиђање производње јабуке и Републици Србији и Босни и Херцеговини. *Економија – Теорија и пракса*. (4), 1-10.
- ФАОСТАТ (2022). База података ФАОСТАТ-а. Преузето са: <http://www.fao.org/faostat/en/#data>

Zekić, S., Matkovski, B., Đokić, D., Kleut, Ž. (2016). Competitiveness of tobacco and tobacco products: the case of Serbia. *Custosagroecoonocio*, 12(2), 191-211.